

**SHARQ VA G‘ARB TILLARIDA MUOMALA MADANIYATI VA ULARNING
LINGVOKULTUROLOGIK SVOSITALARI (O‘ZBEK VA NEMIS TILLARI MISOLIDA)**

Qodirova Nargizaxon Muxtarovna

Andijon davlat chet tillari instituti

Nemis tili nazariyasi va amaliyoti

kafedrasi, dotsent

Annotatsiya

Mazkur ilmiy maqolada Sharq va G‘arb tillarida muomala madaniyatining lingvokulturologik xususiyatlari o‘zbek va nemis tillari misolida tahlil qilinadi. Til va madaniyat o‘rtasidagi o‘zaro munosabat kommunikativ jarayonlarda, ayniqsa nutq etiketi birliklarida yaqqol namoyon bo‘ladi. Tadqiqot davomida salomlashuv formulalari, murojaat shakllari, minnatdorchilik ifodalari hamda kechirim so‘rash strategiyalari qiyosiy tahlil qilindi. Natijalar shuni ko‘rsatdiki, o‘zbek tilida muomala madaniyati hurmat, ijtimoiy ierarxiya va jamoaviy qadriyatlarga asoslangan bo‘lsa, nemis tilida rasmiylik, aniqlik va kommunikativ tartib muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu farqlar lingvokulturologik vositalar orqali ifodalanadi.

Аннотация

В данной научной статье анализируются лингвокультурологические особенности культуры речевого общения в восточных и западных языках на примере узбекского и немецкого языков. Взаимосвязь языка и культуры особенно ярко проявляется в коммуникативных процессах, прежде всего в единицах речевого этикета. В ходе исследования были проведены сравнительный анализ форм приветствия, способов обращения, выражений благодарности, а также стратегий извинения. Результаты исследования показали, что культура речевого общения в узбекском языке в большей степени основывается на принципах уважения, социальной иерархии и коллективных ценностей, тогда как в немецком языке важную роль играют формальность, точность и коммуникативная упорядоченность. Данные различия находят свое отражение в лингвокультурологических средствах языка.

Abstract

This scientific article analyzes the linguocultural features of communication culture in Eastern and Western languages based on the examples of the Uzbek and German languages. The relationship between language and culture is particularly evident in communicative processes, especially in the units of speech etiquette. During the research, greeting formulas, forms of address, expressions of gratitude, and apology strategies were comparatively analyzed. The results of the study indicate that the culture of communication in the Uzbek language is largely based on the principles of respect, social hierarchy, and collective values, whereas in the German language

formality, precision, and communicative order play a significant role. These differences are reflected through various linguocultural means of the language.

Kalit soʻzlar: muomala madaniyati, lingvokulturologiya, nutq etiketi, oʻzbek tili, nemis tili, kommunikatsiya, til va madaniyat.

Ключевые слова: культура общения, лингвокультурология, речевой этикет, узбекский язык, немецкий язык, коммуникация, язык и культура

Keywords: communication culture, linguoculturology, speech etiquette, Uzbek language, German language, communication, language and culture.

1. Kirish

Til insoniyat jamiyatining eng muhim ijtimoiy hodisalaridan biri hisoblanadi. U nafaqat axborot almashish vositasi, balki xalqning madaniyati, mentaliteti, qadriyatlari va ijtimoiy tajribasini ifodalovchi tizimdir. Har bir xalqning muomala madaniyati uning tarixiy rivojlanishi, ijtimoiy tuzilishi va madaniy anʼanalari bilan chambarchas bogʻliq.

Muomala madaniyati insonlar oʻrtasidagi nutqiy munosabatlarning meʼyorlari va qoidalarini oʻz ichiga oladi. Bu jarayonda nutq etiketi, murojaat shakllari, hurmat ifodalari va kommunikativ strategiyalar muhim rol oʻynaydi.

Lingvokulturologiya til va madaniyat oʻrtasidagi oʻzaro munosabatni oʻrganuvchi fan sifatida muomala madaniyatini tadqiq qilishda muhim nazariy asos boʻlib xizmat qiladi. Ushbu fan til birliklari orqali madaniy qadriyatlar qanday ifodalanishini oʻrganadi.

Sharq va Gʻarb madaniyatlari oʻzining tarixiy rivojlanishi davomida turli ijtimoiy qadriyatlarga asoslangan holda shakllangan. Sharq jamiyatlarida jamoaviylik, kattalarga hurmat, ijtimoiy ierarxiya va anʼnaviylik muhim oʻrin tutadi. Gʻarb jamiyatlarida esa individuallik, tenglik, shaxsiy erkinlik va aniqlik muhim hisoblanadi.

Oʻzbek tili Sharq madaniyatining muhim vakili sifatida hurmat va samimiyatga asoslangan muomala shakllarini aks ettiradi. Nemis tili esa Gʻarb kommunikativ madaniyatiga xos boʻlgan aniqlik, rasmiylik va tartibni ifodalaydi.

Mazkur tadqiqotning asosiy maqsadi oʻzbek va nemis tillarida muomala madaniyatining lingvokulturologik xususiyatlarini tahlil qilish va ularning oʻxshash hamda farqli jihatlarini aniqlashdan iborat.

2. Tadqiqot metodologiyasi

Mazkur tadqiqotni amalga oshirish jarayonida bir nechta ilmiy metodlardan foydalanildi.

Qiyosiy-tahliliy metod

Ushbu metod yordamida oʻzbek va nemis tillaridagi nutq etiketi birliklari oʻzaro taqqoslandi. Bu usul orqali ikki til oʻrtasidagi oʻxshashlik va farqlar aniqlandi.

Lingvokulturologik tahlil

Lingvokulturologik tahlil til birliklari orqali madaniy qadriyatlarining qanday ifodalanishini o‘rganishga imkon berdi. Ayniqsa murojaat shakllari va hurmat ifodalari madaniyat bilan bog‘liq holda tahlil qilindi.

Diskursiv tahlil

Turli kommunikativ vaziyatlarda qo‘llaniladigan nutq strategiyalari diskursiv tahlil asosida o‘rganildi.

Tadqiqot materiali

Tadqiqot uchun quyidagi nutq etiketi birliklari tanlandi:

- salomlashuv formulalari
- murojaat shakllari
- minnatdorchilik ifodalari
- kechirim so‘rash formulalari

Mazkur birliklar kundalik kommunikatsiyada eng ko‘p uchraydigan nutqiy vositalar hisoblanadi.

3. Natijalar

Tadqiqot natijalari o‘zbek va nemis tillarida muomala madaniyatining bir qator o‘ziga xos xususiyatlari mavjudligini ko‘rsatdi.

3.1 Salomlashuv formulalari

Salomlashuv insonlar o‘rtasidagi muloqotning boshlang‘ich bosqichi hisoblanadi. Har bir madaniyatda salomlashuvning o‘ziga xos shakllari mavjud.

O‘zbek tilida salomlashuv hurmat va samimiyatni ifodalaydi.

Misollar:

Assalomu

alaykum

Va

alaykum

assalom

Yaxshimisiz?

Nemis tilida esa salomlashuv ko‘proq vaziyat va vaqtga bog‘liq bo‘ladi.

Misollar:

Guten

Morgen

Guten

Tag

Guten

Abend

Hallo

Bu farq kommunikativ madaniyatning turlicha shakllanganligini ko‘rsatadi.

3.2 Murojaat shakllari

O‘zbek tilida murojaat shakllari ko‘pincha yosh, ijtimoiy mavqe va hurmat darajasiga bog‘liq.

Misollar:

Aka,

yordam

bera

olasizmi?

Ustoz,

bir

savolim

bor

edi.

Opa, iltimos yordam bering.

Nemis tilida esa murojaat ikki asosiy shaklda amalga oshiriladi:

du — norasmiy

Sie — rasmiy

Misollar:

Kannst du mir helfen?

Können Sie mir helfen?

Bu holat nemis jamiyatida rasmiy va norasmiy kommunikatsiya o'rtasidagi aniq farqni ko'rsatadi.

3.3 Minnatdorchilik ifodalari

Minnatdorchilik ifodalari ham muomala madaniyatining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi.

O'zbek tilida:

Rahmat

Katta rahmat

Tashakkur

Nemis tilida:

Danke

Vielen Dank

Danke schön

Masalan:

Vielen Dank für Ihre Hilfe.

(Yordamingiz uchun katta rahmat.)

3.4 Kechirim so'rash formulalari

Kechirim so'rash ijtimoiy munosabatlarda muhim rol o'ynaydi.

O'zbek tilida:

Kechirasiz

Uzr

Uzr so'rayman

Nemis tilida:

Entschuldigung

Es tut mir leid

Masalan:

Entschuldigung, ich habe mich verspätet.

(Kechirasiz, men kech qoldim.)

4. O'zbek va nemis nutq etiketi birliklarining taqqoslanishi

Quyidagi jadvalda ikki tilning nutq etiketi birliklari qiyosiy ko'rinishda berilgan.

Nutq vaziyati	O'zbek tili	Nemis tili
Salomlashuv	Assalomu alaykum	Guten Tag

Nutq vaziyati	O‘zbek tili	Nemis tili
Norasmiy salom	Salom	Hallo
Minnatdorchilik	Rahmat	Danke
Kuchli	Katta	Vielen
minnatdorchilik	rahmat	Dank
Kechirim	Kechirasiz	Entschuldigung
Rasmiy murojaat	Ustoz, janob	Herr, Frau
Norasmiy murojaat	Aka, opa	du

Bu jadval ikki til o‘rtasidagi kommunikativ farqlarni aniq ko‘rsatib beradi.

5. Muhokama

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, o‘zbek va nemis tillaridagi muomala madaniyati ularning madaniy qadriyatlarini bilan bevosita bog‘liq.

O‘zbek jamiyatida hurmat, samimiyat va ijtimoiy ierarxiya muhim o‘rin tutadi. Shu sababli til birliklarida hurmat ifodalari keng qo‘llanadi. Murojaat shakllari ko‘pincha yosh va ijtimoiy mavqega qarab tanlanadi.

Nemis madaniyatida esa aniqlik, tartib va rasmiylik muhim hisoblanadi. Shu sababli kommunikatsiyada rasmiy va norasmiy shakllar aniq ajratiladi. Ayniqsa **du** va **Sie** shakllari kommunikativ vaziyatni belgilashda muhim rol o‘ynaydi.

Lingvokulturologik nuqtai nazardan qaraganda, til jamiyat mentalitetini aks ettiruvchi muhim vositadir. Shu sababli til o‘rganishda faqat grammatik qoidalarni bilish yetarli emas, balki madaniy kontekstni ham tushunish zarur.

6. Xulosa

Tadqiqot natijalari asosida quyidagi xulosalar chiqarildi:

Mazkur tadqiqot Sharq va G‘arb tillarida muomala madaniyatining lingvokulturologik xususiyatlarini o‘zbek va nemis tillari misolida qiyosiy tahlil qilishga bag‘ishlandi. Tadqiqot jarayonida nutq etiketi birliklari, xususan salomlashuv formulalari, murojaat shakllari, minnatdorchilik ifodalari hamda kechirim so‘rash strategiyalarining lingvokulturologik jihatlari o‘rganildi.

Tahlil natijalari shuni ko‘rsatdiki, o‘zbek tilidagi muomala madaniyati ko‘proq hurmat, samimiyat va ijtimoiy ierarxiya tamoyillariga asoslangan bo‘lib, bunda murojaat shakllari va nutq etiketi birliklari muhim kommunikativ vazifani bajaradi. O‘zbek tilida suhbatdoshga nisbatan hurmatni ifodalash turli leksik va pragmatik vositalar orqali namoyon bo‘ladi. Ayniqsa, yosh va ijtimoiy mavqega qarab murojaat qilish, muloyim nutq shakllaridan foydalanish hamda qo‘shimcha izohli iboralar qo‘llash Sharq muomala madaniyatining muhim belgilaridan biridir.

Nemis tilida esa muomala madaniyati ko'proq rasmiylik, aniqlik va kommunikativ tartib bilan xarakterlanadi. Nemis tilidagi **du** va **Sie** murojaat shakllari kommunikativ munosabatlarning rasmiy yoki norasmiy darajasini aniq belgilash imkonini beradi. Bu holat G'arb madaniyatiga xos bo'lgan individuallik, kommunikativ aniqlik va ijtimoiy masofa tushunchalari bilan bog'liq.

Lingvokulturologik nuqtai nazardan qaraganda, har bir til o'z xalqining madaniy qadriyatlari, mentaliteti va ijtimoiy tajribasini aks ettiradi. Shu sababli muomala madaniyati nafaqat lingvistik hodisa, balki madaniy va ijtimoiy omillar bilan chambarchas bog'liq bo'lgan murakkab kommunikativ tizim hisoblanadi.

Tadqiqot natijalari o'zbek va nemis tillarida nutq etiketi birliklari orqali madaniy qadriyatlar qanday ifodalanishini ko'rsatib berdi. Bu esa lingvokulturologik tadqiqotlar til va madaniyat o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni yanada chuqurroq o'rganishda muhim ahamiyatga ega ekanligini tasdiqlaydi.

Shuningdek, mazkur tadqiqot natijalari chet tillarini o'qitish jarayonida lingvokulturologik yondashuvdan foydalanish zarurligini ko'rsatadi. Tilni samarali o'zlashtirish uchun nafaqat grammatik va leksik bilimlar, balki til egalarining madaniy qadriyatlari va kommunikativ xulq-atvorini ham tushunish muhim hisoblanadi. Kelgusida o'zbek va nemis tillaridagi muomala strategiyalarini yanada kengroq materiallar asosida o'rganish, shuningdek turli kommunikativ vaziyatlarda nutq etiketi birliklarining qo'llanish xususiyatlarini chuqur tahlil qilish istiqbolli ilmiy yo'nalishlardan biri bo'lib xizmat qilishi mumkin.

1. Muomala madaniyati til va madaniyat o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni aks ettiradi.
2. O'zbek tilida muomala madaniyati hurmat, samimiyat va ijtimoiy ierarxiyaga asoslangan.
3. Nemis tilida esa rasmiylik, aniqlik va kommunikativ tartib muhim o'rin tutadi.
4. Nutq etiketi birliklari lingvokulturologik vositalar sifatida madaniy qadriyatlarni aks ettiradi.
5. Chet tillarini o'qitishda lingvokulturologik yondashuv muhim ahamiyatga ega.

Kelajakda bu yo'nalishda turli tillarning muomala strategiyalarini kengroq materiallar asosida o'rganish muhim ilmiy natijalar berishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Mirziyoyev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. T. O'zbekiston, 2016.

2. Agricola E. Wörter und Wendungen. Wörterbuch zum deutschen Sprachgebrauch, Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich: Dudenverlag, 19923.
3. Beyer H. Sprichwörter und sprichwörtliche Ausdrücke aus deutschen Sammlungen vom 16. Jahrhundert bis zur Gegenwart. Leipzig: VEB Institut, 1987.
4. Safarov Sh. Lingvokulturologiya asoslari.
5. Mahmudov N. Til va madaniyat.
6. Iskandarova Sh. Nutq madaniyati asoslari.
7. Brown P., Levinson S. Politeness: Some Universals in Language Usage.
8. Kramsch C. Language and Culture.
9. Duden. Deutsche Grammatik.